

ეკა კობიაშვილი

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის
უნივერსიტეტის ჰუმანიტარული ფაკულტე-
ტის დოქტორანტი

ინგლისელი მეცნიერის – დევიდ ლენგის თვალსაზრისი რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობაზე

ცნობილი ინგლისელი ქართველოლოგი დევიდ მარშალ ლენგი (1924-1991) წლების განმავლობაში მოღვაწეობდა ლონდონის უნივერსიტეტის აფრიკისა და ახლო აღმოსავლეთის ისტორიის შემსწავლელ სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტში. მის კალამს ეკუთვნის საინტერესო გამოკვლევა – „საქართველოს სამეფოს უკანასკნელი წლები“, რომელიც 1957 წელს გამოიცა ნიუ-იორკში. წიგნი ქართულადაც ითარგმნა (მთარგმნელი მიხეილ გამყრელიძე) და 2003 წელს გამოიცა.

სამოცი წლის უკან დაწერილი ეს წიგნი ქართველ მკვლევართა ინტერესს დღესაც იმსახურებს თავისი შინაარსით, მოვლენების ავტორისეული ანალიტიკური თავისებურებით, იმ ფაქტების წარმოჩენით, რომელთაც საქართველოს ისტორიული წარსულის გააზრებისათვის უაღრესად დიდი მნიშვნელობა აქვს.

მან კემბრიჯის უნივერსიტეტში შეისწავლა გერმანული და რუსული ენები და კვლევის საგნადაც რუსული ლიტერატურა და ამ ქვეყნის ისტორია აირჩია. მისი პირველი გამოკვლევა ალექსანდრე რადიშჩევს ეძღვნებოდა.

საქართველოსადმი დაწერილ წიგნს ლენგი მეუღლეს – ჯენეტ საგდენს უძღვნის. სწორედ ჯენეტზე ქორწინების შემდეგ გაიცნო მან ქართველები და საქართველოს ისტორიის შესწავლის სურვილიც გაუჩნდა. ჯენეტის ბიძაშვილი – დორა გოიერი ცოლად ჰყავდა ცნობილ ქართველ ორიენტალისტს – აკადემიკოს გიორგი წერეთელს. 1964 წლიდან ის ლონდონის უნივერსიტეტის აღმოსავლეთისა და აფრიკის ქვეყნების ინსტიტუტში ჯერ დოცენტი, შემდეგ კავკასიისმცოდნეობის პროფესორი ხდება და ამ თანამდებობაზე რჩება ოცი წლის განმავლობაში.

ზემოთ დასახელებული ნაშრომის გარდა დევიდ მარშალ ლენგის კალამს საქართველოსა და სომხეთის ისტორიისადმი მიძღვნილი ბევრი გამოკვლევა მიეკუთვნება. ესენია: „საქართველოს ურთიერ-

თობა საფრანგეთთან ვახტანგ VI-ის მეფობაში, 1711-1724", „გრაფ ტოტლებენის ექსპედიცია საქართველოში“, „საქართველო და სეფიანთა დინასტიის დამხობა“, „იოანე ბატონიშვილი და მისი კალმასობა“, „საქართველოს ნუმისმატიკური ისტორიის საკითხები“, „ქართველ წმინდანთა ცხოვრება დაღეგენდები მათზე“, „სიბრძნე ბალავარისა“, „ახალი აღთქმის ქართული თარგმანები“, „ამირან-დარეჯანიანი“, „საქართველო გიორგი ბრწყინვალის მეფობაში“, „საქართველოს ახალი ისტორია“, „სომხეთი – ცივილიზაციის აკვანი“, „სომხები – ერი სამშობლოს გარეთ“ და სხვ.

მანვე შეადგინა და გამოსცა ბრიტანეთის მუზეუმში დაცული ქართულ და სხვა კავკასიურ ენებზე დაბეჭდილი ნიგნების კატალოგი. „მარი ბროსეს შემდეგ ძნელად თუ შეიძლება უცხოელი მეცნიერის დასახელება, ვისაც ასეთი წვლილი მიუძღვის საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ევროპული საზოგადოებისთვის გაცნობასა და პოპულარიზაციაში, როგორც დევიდ ლენგს“, – წერს მისი შრომის მთარგმნელი მ. გამყრელიძე [1, 8].

დ. ლენგის უამრავ ნაშრომთაგან „საქართველოს სამეფოს უკანასკნელი წლები“ მაინც ყველაზე მნიშვნელოვან ტექსტად უნდა ჩაითვალოს. მასში ჩვენთვის საინტერესო, თუმცა, ზოგჯერ მიუღებელი, თვალსაზრისებია გამოთქმული. ფრიად განათლებული ინგლისელი სწალული ადვილად ახერხებს საქართველოში მიმდინარე პოლიტიკური მოვლენების მიუკერძოებელ და ევრაზიულ ქრილში განხილვას. ნაშრომი მან 32 წლის ასაკში დაწერა საგრანტო პროექტის ფარგლებში ნიუ-იორკის კოლუმბიის უივერსიტეტის რუსულ ინსტიტუტში.

ნაშრომის არცთუ დიდი ფორმატის მიუხედავად, იგი ინფორმაციულად ძალზე ტევადია, ზღვა მასალიდან ავტორს მოხერხებულად აქვს შერჩეული ყველაზე არსებითი მოვლენები და ფაქტები, გაანალიზებული აქვს ისინი, როგორც ევროპისა და აზიის ისტორიულ მაგალითთა კონტექსტში, ასევე, შედარებებითა და პარალელებით უცხოური კულტურის სხვადასხვა ფენომენებთან. ქართველი მკითხველის გაღიზიანება შეძლება გამოიწვიოს ინგლისელი მკვლევრის ზოგიერთმა სრულიად განსხვავებულმა თვალსაზრისმა ჩვენს ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებულ კონცეპტებთან მიმართებაში. ეს ეხება ქართლის მეფე როსტომის (იგივე ხოსრო მირზას) და კახეთის მეფე თეიმურაზ I-ის, იმერეთის მეფე სოლომონ II-ის, ერეკლე II-ის და სხვა მოღვაწეთა მისეულ შეფასებებს.

საერთოდ, დევიდ ლენგი, ჩვენი ხალხისა და მისი ისტორიის მიმართ პატივისცემის მიუხედავად, არ მალავდა გაღიზიანებას იმ

ზედმეტი პატრიოტიზმისა და ფიცხი ხასიათის გამო, რასაც ქართველებში ხედავდა. ამაზე თავად წერდა 1962 წელს და მისადმი ქართველთა განაწყენების მიზეზად მიაჩნდა ის, რომ „მრავალქართველს გონების სიმკვირცხლესთან ერთად ხასიათის სიფიცხე და გულში ბოღმის ჩადება სჩვევია“ [1,10].

მან მხარი დაუჭირა ქართულ კულტურულ მემკვიდრეობაზე სომხური მეცნიერების პრეტენზიებს, რითაც ბევრი ქართველი გაანაწყენა. ეს მარტო მისი მეცნიერული კვლევის შედეგით კი არ მოსვლია, მის ხასიათსა და ბუნებაშიც იდო გარკვეული საპირისპირო ქმედებისადმი მისწრაფება, რითაც მან სრულიად შეცვალა ბევრი ადრინდელი თვალსაზრისი.

როდესაც განიხილავს ქართლის მეფე როსტომის კონფლიქტს კახეთის მეფე თეიმურაზთან, ის უპირატესობას როსტომს ანიჭებს. მის სიმპათიებს განაპირობებს ის ფაქტი, რომ თეიმურაზისგან განსხვავებით, როსტომ მეფემ აირჩია სპარსეთის მიმართ გონივრული კომპრომისის პოლიტიკა და ამით ქვეყანას განვითარებისა და წინსვლის შანსი მისცა. ქართლის ტახტზე მუხრანბატონების ყოფნის პერიოდს, როსტომიდან ვახტანგ VI-მდე, ლენგი „ვერცხლის ხანას“ უწოდებს, რითაც ერთგვარად პარალელს ავლებს ამ პერიოდსა და თამარ მეფის „ოქროს ხანის“ ეპოქებს შორის.

ამ საკითხს ჩვენი ისტორიოგრაფია სხვადასხვაგვარად უდგება. ისტორიკოსთა ნაწილი, მათ შორის დიდი ივანე ჯავახიშვილი, როსტომის მეფობის პერიოდს უფრო ღრმად განიხილავს და ერთმნიშვნელოვნად დადებითად არ აფასებს თუნდაც იმ შედეგების გამო, რაც ამ მმართველობამ, სპარსული წეს-ჩვეულებების მიმბაძველობამ და რელიგიურმა ოკუპაციამ, რამაც ქართლის ზედაფენები მოიცვა, ქართველი ხალხის ცხოვრებასა და ცნობიერებაში უარყოფითი ელემენტი გააძლიერა და ეროვნული იმპულსები შეასუსტა. ივანე ჯავახიშვილის არგუმენტები იმდენად ძლიერია და ჩვენი ერის ფსიქიკას მორგებულნი, რომ არ შეიძლება არ დავეთანხმოთ.

განსხვავებული აზრისაა ლენგი საქართველოს რუსეთთან შეერთების მიზეზებსა და შედეგებზე. ის ცალსახად უწოდებს ამ აქტს არა დაპყრობას, არამედ ნებაყოფლობით შეერთებას, რაშიც ქართველი მკითხველი ვერ დაეთანხმება. ამასთანავე, ამ ფაქტს დადებით აქტად თვლის და ქვეყნის განვითარების მასტიმულირებლად მიიჩნევს, რაც ასევე არასწორია. მეორეც ის, რომ ლენგი ამ პროცესის მიზეზს არა რუსეთის იმპერიულ-ექსპანსიონისტური პოლიტიკის ქრილში ხედავს, არამედ ქართველ მეფეთა არასწორი ქმედებების ლოგიკურ დასასრულად გაიაზრებს. რუსეთის მიერ საქართველოს

სამეფოების მიერთება მისთვის დაკავშირებულია იმ ადმინისტრაციულ და სოციალურ-ეკონომიკურ პრობლემებთან, რომელთა გადაჭრაც ქართველმა მმართველებმა ვერ მოახერხეს. მისი აზრით, ნადირ-შაჰის ეგიდის ქვეშ გაერთიანებული ქართლ-კახეთის სამეფო, მიუხედავად ერეკლე II-ის ნიჭისა და ენერგიულობისა, ვერ ჩამოყალიბდა სიცოცხლისუნარიან პოლიტიკურ ერთეულად, ვერ შეიქმნა ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებისათვის უსაფრთხო გარემო, რასაც საბოლოოდ მისი რუსეთის პროვინციად გადაქცევა მოჰყვა. აქ ის შესაძლოა გავამართლოთ იმ ნაწილში, სადაც ქართული სამეფოს სისუსტესა და დაუცველობაზე საუბრობს, მაგრამ სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებისთვის საჭირო მშვიდობიანი გარემოს შექმნა იმ ვითარებაში, რაშიც სამეფო ცხოვრობდა, მარტო მეფის ქმედებებზე არ იყო დამოკიდებული. სწორედ მშვიდობის გარანტი იყო ქართველ მეფეთა და მთავართათვის რუსეთი, რომლის მეშვეობითაც ქვეყანა მოიპოვებდა წარმატებას, თუკი ეს დამოკიდებულება დადებული ხელშეკრულების (გეორგიევსკის ტრაქტატი) ფარგლებში განვითარდებოდა. მაგრამ რუსეთს ეს როდი სურდა: მისი იმპერიული ზრახვა სამეფოს დასუსტება და მიტაცება იყო და კიდევ განახორციელა ეს სურვილი.

ლენგის შეფასებები, ჩემი აზრით, ზოგჯერ უფრო რუსოფილი მკვლევრის ნააზრევია, ვიდრე ისტორიული პროცესების ანალიზის შედეგად მიღებული ობიექტური კონცეფციები. ეს კარგად ჩანს მის მიერ იმერეთის მეფის – სოლომონ II-ის სრულიად უარყოფით კონტექსტში წარმოდგენისა და ამ დიდი ქართველი მეფის ჭეშმარიტი პატრიოტიზმის ჟინიანობად და ფიცხი ხასიათის გამოვლინებად წარმოსახვისა.

ასევე, უარყოფითად აქვს ლენგს შეფასებული 1832 წლის შეთქმულება, ეს ისტორიული მოვლენა, მისი აზრით, აშკარად უარყოფითია. მას არ ჰქონდა ხალხში დასაყრდენი, მისი მოთავეები ხალხისგან მოწყვეტილნი იყვნენ და მათ რომანტიკულ-პატრიოტული და დონკიხოტური გრძნობები ამოძრავებდათ. მიუხედავად ამგვარი შეფასებებისა, ლენგის, როგორც ევროპელი ანალიტიკოსის თვალსაზრისი ჩვენთვის საინტერესოა მაშინაც კი, როდესაც მას არ ვეთანხმებით.

ნიგნის მე-13 თავში, რომელიც მონარქიის გაუქმებას ეხება აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოში, ბევრი სადავო დებულებაა. წყაროებს თავისი მსჯელობისა და დასკვნებისათვის მკვლევარი ძირითადად იღებს რუსი ისტორიკოსების ნაწერებიდან, ან ალექსანდრე ცაგარელის აქტებიდან. ამავე თავისთვის გამოყენებუ-

ლია დუბროვინის ნიგნი – „1802 წელი საქართველოში“. როგორც ტენდენციურია ეს ნაშრომი ქართველ ბატონიშვილთა და სამეფო კარის შესახებ, ჩვენთვის კარგადაა ცნობილი, ინგლისელი მკვლევარი კი დუბროვინის ამ მონაცემებს ეყრდნობა და მოვლენებს მისეულ ჭრილში აფასებს. „იულონმა და ფარნავაზმა, – წერს იგი, – ამკარა ამბობება ნამოიწყეს და პრორუსულად განწყობილი თავადაზნაურებისა და დავითის მომხრეთა მამულების ძარცვას მიჰყვეს ხელი. ვახტანგ ბატონიშვილი დუშეთში იდგა ბანაკად, საიდანაც ის თბილისსა და ჩრდილო კავკასიას შორის მოძრავ კურიერებს აკავებდა და რუსეთის სამხედრო კომუნიკაციებს ემუქრებოდა“ [1, 262].

რა თქმა უნდა, ინგლისელი მკვლევრის სიმპათიას ვერ იმსახურებს ვერც ერთი ქართველი პატრიოტი, ვინც სახელმწიფოებრიობის გადასარჩენად იბრძოდა. მართალია, ეს ბრძოლა მართლაც იყო „დონკიხოტური“, მაგრამ თავად ესპანელიც ხომ სამართლიანობისა და სიკეთის გადასარჩენად იღვწოდა. ეს ყველაზე კარგად უნდა ესმოდეს სწორედ ევროპელ მკვლევარს, მაგრამ ლენგი მაინც ძალასა და პოლიტიკურ რეალიებს უჭერს მხარს, როგორც ამას რუსეთის იმპერიული სამხედრო ისტორიოგრაფია აკეთებდა. ამ მიზეზით მან ინტრიგებში ჩართულად გამოაცხადა მეფე ერეკლეს ერთგული მრჩეველი, ქართული სახელმწიფოს არსებობის შენარჩუნებისთვის სიკვდილამდე თავდადებული – სოლომონ ლიონიძეც და მის შეფასებაშიც დუბროვინის თვალსაზრისი გამოიყენა [2, 36].

დ. ლენგი დანვრილებით აღწერს საქართველოს საკითხის განხილვას რუსეთის სახელმწიფო საბჭოში 1801 წლის 11 და 15 აპრილს. ის ამ განხილვას არ უდგება კრიტიკულად, მიიჩნევს, რომ გრაფი ვორონცოვისა და კოჩუბეის უარყოფითი შეფასება – არ დაერღვიათ საქართველოს სამეფოს დინასტიური უფლებები – სუსტად იყო არგუმენტირებული და ამიტომ დამარცხდა, ალექსანდრე I-ის პოზიცია კი მის დემოკრატიულ ბუნებად აღიქმება. მოვიტანთ მცირე ნაწილს ტექსტიდან: „საბჭომ გადაწყვიტა, რომ „დახმარება, რომელიც ადრე საქართველოს რუსეთისგან ეძლეოდა, ორივე მხარისათვის იმდენ სიძნელეებთანაა დაკავშირებული, რომ არ არსებობს რაიმე საშუალო გზა, გარდა ქვეყნის მთლიანად მიტოვების, ან იმპერიის შემადგენლობაში მისი შეყვანისა“. საბჭომ საჭიროდ მიიჩნია გენერალ კნორინგის თბილისში გაგზავნა აქ დროებითი ადმინისტრაციის შესაქმნელად და ქვეყნის მდგომარეობის შესახებ ინფორმაციის მოსაწოდებლად. იმპერატორის სინდისის ქენჯნის გასაქარწყლებლად მას უნდა გაერკვია რამდენად ერთსულოვანი იყო მოსახლეობის სურვილი, რომ ქვეყანა რუსეთის შემადგენლობაში შესულიყო. 1801 წლის მაისს გე-

ნერალი კნორინგი თბილისში ჩამოვიდა და ნახა, რომ რეგენტი ბატონიშვილის – დავითის ხელისუფლება ფაქტიურად დესპოტიას წარმოადგენდა. მან მაშინვე ჩამოაშორა დავითი მმართველობას და დროებითი მთავრობა შექმნა ოთხი ქართველი თავადისაგან გენერალ ლაზარევის მეთაურობით“ [1, 266].

ლენგი სწორად აღნიშავს ერთ მომენტს, რომ იმპერატორ პავლეს მიერ საქართველოს ანექსირებაში კნორინგს, როგორც სამხედრო მოხელეს, დიდი წვლილი ჰქონდა შეტანილი და ახლა უკან აღარ დაიხვედა, დაპყრობილ საქართველოს ხელიდან არ გაუშვებდა, ამიტომ ნაჩქარევი გამოკითხვა და არა ნამდვილი პლემბისციტი ჩაატარა, რის შემდეგაც პეტერბურგს გაეშურა. კნორინგის მიერ ჩატარებული ღონისძიებების აღწერა ლენგმა რუსულ არქივსა და ბუტკოვის მასალებზე დაყრდნობით შეიტანა ნიგნში [3]. ამის გარდა, ინგლისელ მეცნიერს ხელთ ჰქონდა სოკოლოვის „Путешествие в Имеретию 1802 г.“ [4].

მეცნიერს შეეძლო არათუ უფრო ობიექტური ქართული გამოკვლევები, არამედ რუსული აქტებით ესარგებლა და უფრო მკაცრი დასკვნები გაეკეთებინა იმ ლოიალური განცხადებების ნაცვლად, რაც მან კნორინგის ირგვლივ წარმოგვიდგინა. მან ისიც კი ვერ დაინახა, რომ იმპერატორი განგებ იცავდა ნეიტრალიტეტს და სინამდვილეში მხარს უჭერდა ზუბოვებისა და კნორინგის ფრთას, რომელთაც საქართველოს ოკუპაციისა და იმპერიის სივრცეში გადატანის მხარე ეჭირათ.

1801 წლის 18 აგვისტოს სახელმწიფო საბჭოს სხდომაზე, სტროგანოვმა, რომლის ხელით შედგა სხდომის ოქმი, აღიარა, რომ არაფერს მოუტანდა რუსეთს საქართველოს ანექსია, უკეთესი იქნებოდა პროტექტორატი, რაც ეკატერინეს სურდა, არც მუსინ-პუშკინის დასკვნა – საქართველოს წიაღისეულზე – იყო სწორი, იმპერატორს გადამეტებული ილუზიებისთვის არ უნდა დაეჯერებინა. „იმპერატორმა მიუგო, – წერს ლენგი, – რომ სარწმუნოდ მიაჩნდა მუსინ-პუშკინის მიერ საქართველოს წიაღისეულის შეფასება, მაგრამ აღიარა, რომ როგორც გენერალი კნორინგი პირად საუბარში გამოუტყდა, თავისი მოხსენება ისე შეაფერადა, რომ ქართლ-კახეთის ანექსიისათვის რაც შეიძლება მეტი დამაჯერებლობა მიეცა, რადგან ფიქრობდა, რომ ამით იმპერატორს ასიამოვნებდა. აღექსანდრემ კომიტეტის წევრებს აუწყა, რომ პატივცემული გენერალი ძალზე გაკვირვებული დარჩა, როცა იმპერატორის უხალისობა დაინახა ასეთი შემთხვევის გამოყენებაში. დაჟინებით გამოკითხვაზე კნო-

რინგი დათანხმდა, რომ თუ მეფის სურვილი იქნებოდა, **უბრალო პროტექტორატიც სრულიად შესაძლებელი იყო** [1, 269].

აქედანაც ჩანს, რომ ლენგი მიხვდა რეალურ ვითარებას, იმპერატორს შეეძლო ტრაქტატის პირობა აესრულებინა და სამეფოს გაუქმება არ მოეხდინა, და თუ ეს არ გააკეთა, რომელიმე მოხელის, ან მათი ჯგუფის მოთხოვნა კი არა, არამედ საკუთარი გადაწყვეტილება იყო. ეს რუსული იმპერიული ოცნება პეტრე I-დან მოყოლებული სდევდა რუსულ ხელისუფლებას და ამას ხელს აღარ გაუშვებდა არცერთი იმპერიის მესაჭე. ამის შემდეგ კი მეცნიერის მტკიცება, თითქოს რუსეთის ქმედებაში საქართველოს საშინაო ვთარებამ ითამაშა გადამწყვეტი როლი და არა იმპერიულ-ექსპანსიონისტურმა ვნებებმა, არადამაჯერებელია.

ასეთივე პრორუსული პოზიცია უჭირავს ამ გამოკვლევაში დევიდ ლენგს სოლომონ II-ის მიმართ. XIX-XX საუკუნეების რუსული ისტორიოგრაფიის მსგავსად, ისიც სოლომონს თვლის უჭკუო მმართველად, რომელიც მხოლოდ იმპულსურად მოქმედებდა და თავისი ხალხს ინტერესებს არ ითვალისწინებდა.

მას შემდეგ, რაც სოლომონ მეფისა და იმერეთის უთანასწორო ბრძოლებს აღწერს რუსეთის წინააღმდეგ, მკვლევარი ხოტბას ასხამს პავლე ციციანოვს, ჩამოთვლის მის მიერ გაკეთებულ კეთილ საქმეებს საქართველოსთვის. ასევე მგრძნობიარედ ასრულებს სოლომონის ცხოვრების ამბავს იმ ეპიტაფიის მოტივით, რომელიც ტრაპიზონში დაკრძალული მეფის საფლავზე არსებობდა. აი, ეს ეპიტაფია: „დარდისგან გატეხილი, ავადმყოფობისგან ლოგინად ჩავარდნილი, მას შემდეგ, რაც ვალიარე ცოდვები და წმინდა ზიარება მივიღე ჩემი აღმსარებლის, იმერეთის სამეფო კარის მღვდლის იესესგან, განვისვენებ წმინდა ადგილზე, სადაც ჩემს საფლავს ყოველთვე ნაკურთხი წყალი ესხურება. უცხოვ, ნახე, სად არის დამარხული უცხო კაცი, ნახე მეფის საფლავი. ვინც კი ჩემი ოჯახის ნევრთაგან ტრაპიზონს მოხვალთ, ნახეთ აქ მწოლიარე მეფე, შესთხოვეთ მისთვის შენდობა და ზეციური სასუფეველი“. ეს ციტატა დევიდ ლენგს მარი ბროსეს ტექსტიდან აქვს დამოწმებული [1, 285].

ამ ისტორიის შემდეგ, საბოლოო დასკვნაში, მას მაინც არ უჩნდება სურვილი სოლომონი პატრიოტ და თავდადებულ ადამიანად გამოაცხადოს. შემრიგებლობა, რეალური პოლიტიკა, დამარცხების წინაშე მეტი სიფრთხილე მისთვის გაცილებით მეტია, ვიდრე თავგანწირვა და ცხოვრების სიკეთეზე უარის თქმა საკუთარი ქვეყნის მომავლის სასარგებლოდ.

მიუხედავად განსხვავებული აქცენტებისა, დევიდ ლენგის ნაშრომი ქართველ ისტორიკოსთა კიდევ მრავალ თაობას გამოადგება, დააფიქრებს, ახალი განსჯისათვის შეამზადებს და ბევრ ისტორიულ ფაქტს ახლებურად დაანახვებს.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. დევიდ ლენგი, საქართველოს სამეფოს უკანასკნელი წლები, თბილისი, 2003.
2. Н. Дубровин, Закавказье от 1803-1806 гг., Москва, 1872.
3. П. Бутков, Материалы для новой истории Кавказа с 1772 до 1803 г., ч. 1, 1869.
4. Соколов, Путешествие в Имеретию 1802 г., ქართული თარგმანი, გაზეთი „დროება“, 1882, №16.

Eka Kobiashvili

*Doctoral Student of the Jakob Gogebashvili
Telavi State University*

British Scientist David Leng's View of Russia's Conquest of Georgia

Summary

David Marshall Leng (1924-1991), a well-known English Kartvelologist, has worked at the London University, Institute of History Africa and the Middle East.

He is the author of the book „The Last Years of the Kingdom of Georgia“. The book is written about sixty years ago, but Georgian researchers are still today interested in this book, with the peculiarities of the author's assessment, by showing the facts that are of great importance to the historical past of Georgia. The researchers are interested in the contents of the authors' assessment of the events, the facts of which are of great significance for understanding the historical past of Georgia.

The article discusses the different accents of the English scholar, the views of Georgian historiography on these topics.